

Niezlomni.

Szli do Ojczyzny po wszystkich ziemiach, wszędzie siejąc obficie wylaną krew, wszędzie szukając oręża, którymby mogli wznieść Polskę w blask słońca, wskrzesić ją, byle żyła, jaśniała. Szli przez straszną i niewdzięczną dolę i wolę narodu, szli z otwartym czołem nieraz niezrozumieni przez własne społeczeństwo, krwią ino znacząc szlak swojej wędrówki. I wreszcie podnieśli sztandar polski w górę w braterskiej Francji, stając pod wodzą generała Hallera. W chwili krytycznej dla Ojczyzny zlecieli się te ptaki z powrotem na ziemię, już hartowni bolesnym trudem i zmudnym. Tu czekali, bo zadaniem ich było nieść wolność kresom zachodnim, jęczącym jeszcze w twardej ręce Krzyżaków. Byli błękitnymi ptakami i błękitny świt nieśli swoim braciom. Dziś idą coraz dalej i dalej, aż zatkną broń polską na polskim pobrzeżu i tam rozstawią wełty na straży dobra swojej ziemi. Wkrótce ten błękitny żołnierz złączy się z modrymi bławatami fal morskich i zdaje się, że te fale wzniosły się wyżej, opłotły brzeg, potem krok za krokiem idą coraz dalej, spływają szklaną harmonią dźwięków po miastach i wsiach. Zakwitnął już wszędzie łan bławatów. I płyną ciągle fale tych niezłomnych, a z nimi święta pieśń i gorące umiłowanie sprawy, dla której spełnienia zdaje się od wieków szli i wieki trudów przetrwali. Idzie ciągle ten hallerski żołnierz.

Ku polskiemu morzu.

Bydgoszcz.

Miasto Bydgoszcz, Nakło i Piła leżą na granicy Wielkopolski i Pomorza, wśród pasma bagien, które pierwotnie tworzyły tę granicę. W czasach ostatnich przetwarzają ziemno-wodnych dzisiejszej Europy, wielka środkowo-europejska rzeka, której przeważną część, zajmuje dzisiejsza Wisła, płynęła nie tak jak dziś od ujścia Brdy do Bałtyku, ale dalej ku zachodowi w stronę Odry i Łaby, a po wytworzeniu przerwy na północ, na miejscu swego dawnego kořyta pozostawiła te własne bagna.

W roku 1239 słyszymy po raz pierwszy nazwę Bydgoszczy, jako zamku, leżącego nad Brdą. O zamek ten wiodła spór Wielkopolska z Pomorzem, nawet na jakiś czas zajęli go Krzyżacy, ale w 1343 przeszedł on na stałe do Polski i stał się siedzibą

kasztelana. Kazimierz Wielki w roku 1346 wydaje pozwolenie na założenie miasta u stóp zamku. Miasto wzrosło w XV i XVI wieku, ale w XVII, zwłaszcza za wojen szwedzkich, podupadło. Fryderyk II przy pierwszym rozbiórce Polski zagarnął Pomorze, nie mogąc opanować Gdańska, przy całym szeregu niegodziwych środków, których używał do zgnębienia tego miasta, chcąc odciągnąć odeń wiślaną, drogę wodną i zwrócić ją ku Brandenburgii, połączył już w roku 1774 Brdę od Bydgoszczy kanałem z Notecią, wychodzącym obok Nakła, a temsamem Wisłę z Wartą i Odrą. Bydgoszcz z tego to powodu i dlatego, że leży nad

Ku polskiemu morzu: Kościół Jezuitów i farny.]]

Brdą o półtorej mili od ujścia tej rzeki do Wisły, a w końcu jako pierwszorzędny węzeł kolejowy, ma wielkie znaczenie. Droga żelazna prowadzi stąd wzdłuż Wisły do Torunia i w głąb Mazowsza, na południe jedna przez Inowrocław, a druga przez Żnin, do Wielkopolski, ku zachodowi przez Nakło i Piłę, ku północy przez Tucholę w głąb Pomorza i przez Tczew do Gdańska i Elbląga.

W Bydgoszczy zachował się kilka pierwszorzędnych zabytków budownictwa.

Na Starem Mieście nad samą Brdą wznosi się kościół parafialny św. Mikołaja i Marcina, pochodzący z drugiej połowy XV wieku, odnowiony w r. 1830. Kościół ma trzy nawy, każda z nich o trzech przęsłach i presbiterium, zakończone

trzema ścianami. Sklepienia w nawach i prezbiterium są gwiazdowe, w zakrystyi dobudowanej po lewej stronie prezbiterium beczkowe, a w sionce przed głównym wejściem krzyżowe. Ślasy przyporne, na zewnątrz kościoła, wzniesione są na rogach ścian, podobnie jak w wielu gotyckich budowlach na Pomorzu i w Wielkopolsce. Dwie szczyt-nice, mianowicie jedna nad głównym wejściem i druga na końcu naw, w początku prezbiterium, mają wzór żłobkowanych laseczek, pomiędzy którymi płytkie wnęki bielone.

Na Starem Mieście wzniesiono w roku 1640 kościół Jezuitów, który dziś służy Niemcom jako lkom. Dwie kończyste wieże, wykończone w roku 1880 zupełnie są nieodpowiednie do tej barokowej budowli.

W tejże dzielnicy zbudowano w roku 1787 zbór ewangelicki.

Na starym targowym dziedzińcu wznosił się starożytny ratusz, który uległ całkowitej zagładzie. Podobnie zginął w zupełności dawny zamek, który zburzyli Szwedzi w roku 1656, którego pozostałości rozebrano w drugiej połowie XIX wieku, aby uczynić miejsce pod nowe domy.

Na Kujawskim Przedmieściu zbudowali w roku 1480 Bernardyni kościół, zamieniony przez Prusaków na kościół załogi wojskowej. Jest to budowla o jednej nawie i prezbiterium, z kapliczką gotycką po prawej stronie. Wieżę zbudowano w czasach nieco późniejszych niż sam kościół. Szczytnicę nad głównym wejściem, pochodzącą z XVI wieku, odtworzono w roku 1864.

Na Gdańskim Przedmieściu wzniesiono w roku 1448 kościół i szpital św. Ducha, który w roku 1618 objęły Klaryski. Prusacy po wypędzeniu zakonnic urządzili tu strażnicę pożarną. Niezmienne ciekawe są w kościele malowidła na płaskim drewnianym stropie, o wzorze różyczek, naśladujących roboty złotnicze. Wznosząca się od prawej strony kapliczka, ma dach zastąpiony atyczką ze słupkami znamionem dla polskiego stylu odrodzenia, odtworzoną w roku 1901. Smukła i wysoka wieża ma barokowe nakrycie.

Na temże Gdańskim Przedmieściu zbudowali Karmelici w XV wieku kościół i klasztor, zamieniony po wygnaniu zakonów przez rząd pruski na teatr, a potem zburzony dla uczynienia miejsca pod nowy teatr. Wieżę, stojącą osobno, rozebrano w roku 1895. Była to pierwotnie wieża mostowa, podwyż-

Na okolo sceny: Od lewej ku prawej siedzą sekretarz i artysta dram. Józef Poremba-Jaracz, kierownik teatru Juliusz Osterwa, artystka dram. Wanda Siemaszkowa, autor Stefan Zeromski, artystka dram Wanda Osterwina, kierownik zespołu Mieczysław Limanowski, kierownik plastyki scenicznej Zbigniew Pronasiko.